



Др Арчибалд Рајс

1914–2014

## Онима који се нису враћили\*

(...)

Ова књига је посвећена српском војнику из Великог Рата, оном војнику који је све упознао, највећу славу и највеће страдање. Њу треба да допуни једна друга књига, посвећена војнику са “унутрашњег фронта”, ако се то може тако да назове, тј. свима онима, већим делом сиромашнима и малима који су страдали и умрли у земљи бивше краљевине и на југословенској земљи, тада још под аустро-угарском власти, и од којих су освајачи и угњетачи створили мученике. Они су страдали и умрли, не упознавши славу. Њихова заслуга је тим већа. Војник из Великог Рата и мученик из унутрашњости једини су остварили сан старих, једино они су створили велику, уједињену Краљевину, у којој су удружени браћа Хрвати, Срби и Словенци.

Жртвујући се за овај велики циљ, ови творци тражили су само једну ствар: да они који се користе њиховим жртвама буду њих достојни и да доврше узвишено дело које су почели у патњи и у крви. Да ли је стварност

освештала ове жеље које су требале да буду света дужност за све? Као искрени пријатељ земље, приморан сам да у то посумњам.

Велика уједињена земља о којој су сањали они који су пали у Мачви, на Дунаву, у Албанији, на острву Виду, у очајним македонским планинама, у Африци, у Русији, на босанским вешалима и по другим местима, била је створена, али десет година после последњег ратног топовског метка, потпуни склад, онај који је постојао на фронту, још ту не влада. Има још сувише људи који радо примају све користи задобијене жртвом ослободилаца, али који гледају сувише уназад, а не довољно унапред.

Има их чак који су у једном бедном циљу буцаклијске политике, довољно неблагодарни да остварују дивно и дефинитивно дело погинулих. Страначки политичари који, као што смо видели, нису могли да забораве своје страсти чак ни за време рата, почели су поново да показују у највећем жеку своју предратну активност и често ри-

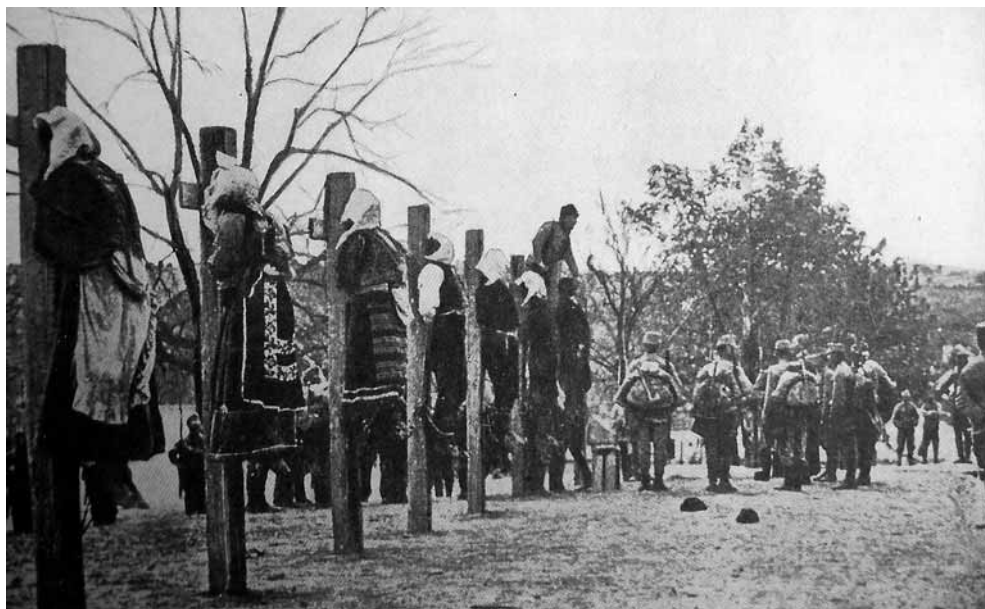
\* Из књиге *Шта сам видео и преживео у великим данима*. Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1928. године)

зикују да компромитују величанствени и свети резултат који су постигли хероји од 1912. до 1918. Омладину која је била некад непресушни извор патриотизма, захватила је послератна корупција, и она се врло мало брине за велики пример који су јој дали њени старији. Егоизам који је смртна болест за један народ обузео је духове.

Истина, ја мислим да је ово све последица рата. Тело ослабљено натчовечанским напором не брани се довољно од рђавих микроба који га нападају. Надам се и чак сам у то убеђен да је ова рђава епоха коју преживљујемо, само пролазна болест, дечија болест за младу краљевину. Али, време

је да се реагира, док не буде сувише касно. А ово реагирање може се учинити само подсећајући се на оно што су извршили они којима је ова књига посвећена и инспиришући се њиховим примером. Чинећи то испуњава се само дужност благодарност коју је цео Народ, био он српског, хрватског или словеначког племена, узео према онима који су се жртвовали за њега и који су изгинули или су још живи.

“Не говоримо никада о томе, али мислимо увек на то!” казао је један велики француски патриота. Али, ми треба да изменимо ову опомену: “Мислимо увек на то и говоримо увек о томе!”



“Херојско дело” царске војске. Српске жртве у Мачви 1914.